

Öğrenci Merkezli Eğitimde Öğretmenin Yeri ve Pandemi Sürecine İlişkin Bir Değerlendirme

Ruhi Sarpkaya¹/Tahir Yılmaz²

“...İşimiz matematik, coğrafya, dilbilgisi, tarih öğretmekle bitmiyor. Bizim işimiz sadece bu konuları ağırbaşlılıkla ve yetkinlikle öğretmemizi değil, aynı zamanda toplumsal adaletsizlerin üstesinden gelme mücadelesine katılmamızı ve kendimizi adamamızı da gerektiriyor.”

Paulo Freire

Öğrenci merkezli eğitim, sömürü odaklı kapitalist düzendeki eşitsizliklerin, sömürünün, adaletsizliğin ve savaşların sürmesine hizmet ettiği sürece öğretmenler, öğrenciler ve veliler için bir çözüm olmayacaktır. Etkili bir öğrenci merkezli eğitim, sorgulayan, araştıran, dünyada dönen dolapları gösteren, öğrencileriyle birlikte yaratıcı problem çözme becerileri geliştirebilen özgürleştirici öğretmenlerin kılavuzluğunda, eleştirel, sorgulayıcı, emeğe ve üretmeye saygılı ve yaparak yaşayarak öğrenen öğrencilerle mümkün olabilecektir.

Öğrenci merkezli eğitim olgusu uzun yıllardır eğitim gündeminin önemli konularından biri olmuştur. Öğrenmenin ve öğretmenin değişen yapısı, öğrenci merkezli eğitimi bugün öğretme pratiklerinin merkezine konumlandırma yönünde bir eğilim oluşturmuştur. Ülkemizde de yapılandırıcılık anlayışının eğitimin temel felsefesi olarak belirlendiğine ilişkin politika belgeleri ve çalışmalar, beraberinde eğitim ortamlarında da öğrenci merkezli eğitim olgusunun giderek daha çok anılır hale gelmesini sağlamıştır.

Öğrenci merkezli eğitim temelde öğrencinin öğrenmesi üzerinde söz sahibi olduğu, öğrenme konusunda kendi yöntemlerini bulduğu, öz değerlendirme yapabildiği bir eğitim yaklaşımını esas almaktadır (Du, 2012). Bu yaklaşımda öğrenci öğrenme sürecine aktif katılır, öğrenme süreci de öğrencinin ihtiyaçlarına ve ilgilerine yönelik olarak kurgulanır (Ornstein & Hunkins, 2018: 194). Öğrenci merkezli eğitim, öğrencinin önceki öğrenmeleri, ihtiyaç ve beklentileri, akran değerlendirmesi, özdeğerlendirme gibi alternatif ölçme ve değerlendirme yöntemleri, öğrencinin öğrenme sürecine aktif katılımını kapsamakta ve öğrenciyi güdüleyen, aktif kılan öğretme yöntemlerini temel almaktadır. Öğretmenin de öğrenme sürecinde bilgiyi sunan değil öğrencinin bilgiye erişimi sürecinde kolaylaştırıcı/yol gösterici olduğu, onları kendi akıl yürütme ve problem çözme becerilerini geliştirme konusunda cesaretlendiren, dolayısıyla birer bağımsız öğrenenler olmalarını sağlayan bir yapı öngörmektedir (Liu ve Shao, 2013).

Öğrenci merkezli eğitim yaklaşımı öğretmene eğitim sürecinde klasik öğretme anlayışından farklı roller biçmektedir. Bunlar genel anlamda, öğrenci özerkliği kabul etme, öğrenciler arasında diyalogu güçlendirme, öğrencilerin eleştirel düşünme ve sorgulama becerilerini geliştirme,

¹ Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

² Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

öğrenciye öğrenme sürecinde zaman tanıma, öğrenciye bilgiye ulaşma konusunda yol gösterici olma gibi yeterliklerdir (Watson, 2001). Özellikle Dewey, bu süreçte öğretmenleri –ve hatta eğitim araştırmacılarını-, rollerini salt bir teknisyene indirgememeleri konusunda uyarmaktadır (Biesta ve Burbules, 2003: 109). Görüldüğü gibi öğrenci merkezli eğitimde öğretmen, artık klasik bilgi aktarıcı rolünden uzaklaşmakta; öğrencinin merakını güdüleyen, ona öğrenme sürecini keşfetmesinde yol gösteren bir karaktere bürünmektedir.

Eleştirel açıdan bakıldığında öğrenme süreci bilgiyi alıcı olarak depolamanın ötesinde bir bilinçlenme durumu ve etkinliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda öğrenme bir özgürleşme aracıdır. Bilgi salt teorik bir yönelimle pasif olarak yüklenen bir olgu değil, aksine yaşamla bütün bir halde, öğrenenin anlam inşa ettiği ve bütün bu eylemlerin birlikteliği sonucunda birey olma ve özgürleşme yönündeki bilinçlenme sürecinin bir ögesi olarak ifade edilebilir. Yani burada öğrenme sadece bilmeyi teorik ya da uygulamalı olarak anlamlı bir yapı olarak edinmeyi değil, bilgi edinme ve bunu uygulama sürecinde sadece eğitsel bağlam içerisinde kalmayarak yaşamın içerisinde bir özgürleşme sürecini de ifade etmektedir.

Günümüz kapitalist sistemi daha çok üretmek, daha çok tüketmek ve daha çok kar elde etmek üzerine kuruludur. Burjuvazi bu amacına erişmek için de her yolu mubah görmektedir. Kar için ormanlar kesilebilir, canlıların yaşam alanları yok edilebilir, çevre kirletilebilir, emekçiler açlık sınırında çalıştırılabilir. Uluslararası, ulusötesi tekelleri büyük şirketler, geri kalmış ve gelişmekte olan ülkeleri sosyo-ekonomik açıdan bağımlı hale getirebilir. Tüm bunları yaparken de üretim araçlarını elinde bulundurmanın ekonomik gücünü, eğitim, hukuk sistemlerini ve görsel ve sanal iletişim (sosyal medya) araçlarını vb. kullanır. Böylece kapitalist sistemin kurulu düzeninin kurallarını koyar ve bütün sosyal ekonomik ilişkiler bu düzen içinde sürdürülür.

Eğitim, çok açık bir biçimde ağırlıklı olarak kurulu kapitalist düzeni sürdürmeye ve yeniden üretmeye hizmet etse de hiçbir zaman tümüyle eğitim, kapitalist sistemin kölesi olmamıştır. Çünkü eğitim sisteminin en önemli bileşeni olan öğretmen ve öğrenciler, tüm baskılara karşın eğitimin ilerici, aydınlanmacı işlevini sürdürmüşlerdir. İşte bu bağlamda kapitalistler, eğitim sisteminin bu işlevini de iyice törpülemek için sürekli

eğitim sistemini daha bağımlı hale getirmek amacıyla çeşitli önlemler almaya çalışmaktadır. Tam da bu noktada kapitalistler, öğrenci merkezli eğitimi, öğretmen ve öğrencilerin ilerici aydınlanmacı misyonunu zayıflatmak, giderek de ortadan kaldırmak için kullanmaktadır. Çünkü öğrenci merkezli eğitimle özünde yapılmak istenen, öğretmen ve öğrencilerin problemlere, kurulu düzen içinde çözüm aramalarını sağlamaktır. Eğer öğretmenler, kapitalist düzenin, sömürü çarklarını sorgulatmak amacıyla öğrencilerini aydınlatırsa, yani bilinçlendirirse daha insanca bir yaşamın mümkün olduğu ortaya çıkacaktır. Böyle olunca kapitalistlerin, öğretmenlerin, öğrencilerine sistemin izin verdiği ölçüde problemlere yanıt aramasını sağlayacak öğretmen robotlarına dönüştürmek istemesi daha anlaşılır olmaktadır.

Öğrenci merkezli eğitim kavramının temelleri ilk bakışta eleştirel eğitim felsefesinin öğrenme sürecine ilişkin savlarına yakın görünmektedir. Hatta kimi açılardan (öğrencinin öğrenme sürecinde söz sahibi olması, öğrenme sürecinin salt bilgi aktarmakla sınırlı olmaması, öğrencilerin problem çözme becerilerinin geliştirilmesi, vb.) aynı savı ileri sürdükleri de ifade edilebilir. Öte yandan eleştirel bir eğitim anlayışı, bilgiyi bir praksis aracı olarak da görmektedir. Bu durumda öğrenme sürecinin öğretim yöntem ve tekniklerinde özgürleştirici gözüken değişimlerle öğrenciye odaklanmasının yeterli olmadığı belirtilmelidir. Söz gelimi öğrencilere “çevre katliamı neden yapılıyor?” sorusu yöneltilebilir. Hatta gerçek yaşam durumlarından hareketle bu genel soru, öğrencilerin yaşadıkları bölgelere uygun olarak da seçilebilir. Öğrencilerin yaşadıkları bölgelerde karşılaştıkları doğa tahribatı da özel olarak sorulabilir. Öğrenci bu soruya yaparak ve yaşayarak, kitaplardan, dergilerden ve internet kaynakları gibi veri kaynaklarını kullanarak bilgi edinebilir. Daha sonra bunları analiz edip sentezleyerek bir yanıt bulabilir. Hatta bu yanıt bulma sürecinde gözlem, görüşme gibi alternatif veri toplama yöntemlerini de kullanabilir. Elde ettiği sonuç özet olarak “bilinçsiz, yeteneksiz, beceriksiz şirket yöneticileri çevreye zarar veriyor. Bunlar cezalandırılırsa çözüm bulunur.” şeklinde olabilir. Evet, öğrenci yanıtı kendi bilişsel süreçlerini kullanarak bulmuştur. Ancak çevrenin ne amaçla ve nasıl yok edildiğinin gerçek nedenlerine kurulu düzen içinde erişmesi çok zordur. Çünkü kapitalist sistemin bir avuç zengin kar hırsına hizmet eden bir emek hırsızlığı olduğu ustalıklı gizlenmektedir. Bu bağlamda öğrencinin ger-

çeğe ulaşabilmesi için öğretmenin sömürünün arkasında yatan sınıflı toplum, devlet ve emek hakkında öğrenciye diyalektik düşünmeyi öğretmesi ve ona kılavuzluk etmesi gereklidir. Böylece öğretmenin öğrenme sürecinde eleştirel bilinci kazandıracak rolü ön plana çıkmaktadır ki, öğretmenin eleştirel eğitimci olma sorumluluğu öğrenciye sadece bilgiyi değil, onun tüm içerimlerini de bulma konusunda yön gösterme görevi bulunmaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse, öğrenci merkezli eğitime vurgunun önemini kabul etmekle birlikte, bunun nasıl ve hangi amaçla yapıldığı sorunsalı da göz önünde bulundurulmalıdır.

Öte yandan öğrenci merkezli eğitim, özellikle son dönemde sadece politika belgelerinde yer almakla kalmayıp aynı zamanda bir reklam malzemesi olarak da oldukça iyi işliyor görünmektedir. Öğrencilerin farklı zeka alanlarına hitap eden eğitim ortamları, öğrencilerin öğrenme süreçlerinde özgürleştirici uygulamalar, yeni eğitim modelleri, sertifikalar vb. pek çok söylem ve eğitim sürecine bilgiyi edinmede yöntem çeşitliliği reklamı sunan ifadeler hoş gibi görünse de aslında madalyonun arka yüzünü gizleyebilmektedir. Hatta öğretmenler bile aydınlatıcı, özgürleştirici bireylerden ziyade öğrenci koçu, öğrenme ortağı gibi süslü söylemlerle bu reklam ve pazarlama sürecine çekilmişlerdir (Ural, 2020). Öğrenci merkezli öğrenme ortamında öğrenci bilme ve öğrenme sürecinde aktif yer almaktadır; fakat süreç sonunda bu bilgiyi nasıl kullanmaktadır? Öğrenme ortamı bu kadar zenginleşir ve özgürleşirken(!), sınav odaklı bir değerlendirme süreci bu zenginleşmeyi ve özgürleşmeyi ne kadar anlamlı kılmaktadır? Sürece bu denli odaklanmak sonuçta öğrenciye ve onun özgürleşmesine ne denli katkı sunmaktadır? Bu gibi sorular çoğaltılabilir. Öte yandan böyle pazarlama odaklı bir yapıya dönüşen eğitim ortamlarında öğretmenin eğitim sürecindeki rolü de giderek silikleşme durumuyla karşı karşıya kalmaktadır. Öğretmenler, öğrenci merkezli eğitim ortamı hazırlama becerisine sahip olabilmek için projeler, eğitimler, seminerler peşinde koşan; hatta koştukları için de öğrenci merkezli eğitim reklamına dahil edilen nesnelere konumuna düşmektedir. Öğretmen sınava hazırlayan teknisyen (Yıldız, 2014: 21) rolünü bile kaybederek değişime yetişmeye çalışan teknisyen olmaya zorlanmaktadır. Öğrenci merkezli eğitime bu denli yapılan vurgu sınıf içi ve sınıf dışı eğitim pratiklerinde öğretmenin rolünü ortadan kaldır-

maktadır. Bu yolla öğretmenin öğrenci üzerindeki entelektüel, aydınlanmacı ve yol gösterici etkisi özellikle bilginin bu denli yoğunlaştığı ve karmaşıklaştığı bu ortamda söz konusu dahi edilmemektedir.

Eleştirel yaklaşım açısından öğretmenlerden, eğitim sürecinde rollerini gerçekleştirirken, öğrencilerine eleştirel bakış açısını, sosyal adaleti önceleyerek; kültürel açıdan duyarlı, toplum odaklı, sorumluluk bilincini oluşturan öğrenci merkezli bir öğretim konusunda da etkin olması beklenmektedir (Taylor ve Settelmaier, 2003). Yine, Freire (2003) öğretmenlere sadece eğitici olmanın yanında, birer özgürleştirici olma rolü de yüklemektedir. Bu da öğretmenlerin salt eğitimci olmadıkları, öğrencilerinin dünyayı tanımaları, özgürleşmelerinin önündeki engelleri anlamlandırmaları ve bunları yıkmak için eyleme geçmeleri yönünde yol gösteren özgürleştiriciler olmaları gerektiği şeklinde ifade edilebilir. Öğrenci merkezli eğitim vurgusu –uygulama düşünlüğünde böyle bir olgunun hoş bir sedadan ibaret olduğu akıldan tutularak- öğretmeni öğrenme sürecinde öğrenmeyi kolaylaştırıcı bir rehber konumuna indirgediğinde; öğretmenin öğrenciyi özgürleştirme süreci sekteye uğramış olacaktır. Geriye sadece öğrencinin kendi yöntemleri ile bilgiye ulaşip onu işlevsel olarak kullandığı; öte yandan bağlamı diyalektik ilişkileri göremediği ve eğitim sürecinin bir özgürleşme eyleminden çok yanıltıcı bir öğrenme özerkliği sunduğu bir durumla karşılaşabiliriz. Bu durumda da öğrenci –kendi yoluyla- edindiği bilgiyi hakim sistem içerisinde başarılı olabilmek için kullanmanın cazibesine kapılmış olarak kalacaktır. Hatta bunu bir cazibe olarak görmese bile, süreci kendi yönlendirdiği ve bu yolla öğrenme sürecinde özgür olduğu illüzyonuna³ kapılabilecektir. Ancak buradaki özgürlük dönüşümcü bir özgürlük olmayacaktır. Öğrencinin özgür olduğu illüzyonu, var olan sistem içerisinde kalacak öğrencinin, bu sistem içerisinde nasıl başarılı olunacağına bir yolu olmaktan öteye gidemeyecektir.

³ Burada illüzyon sözcüğü bilinçli olarak seçilmiştir. Öğrencinin standart sınavlarla ölçüldüğü, eğitimin hakim ideolojiyi ve onun bileşenlerini yeniden ve yeniden ürettiği, öğrencilerin işbirliğinden ziyade rekabete odaklanması gerektiğini öncülleyen, öğrencileri her koyun kendi bacağından asırlı bir zihniyete hapseden, başarısızlıklarının nedenini kendilerinde aramalarını dikte eden, sözde eşitlikçi bir eğitim sistemi içerisinde sadece öğrenme sürecinde kendi yöntemleri ile bilgiye ulaşma, gerekli yerlerde bu bilgiyi kullanma ve bu yolla başarılı olma söylemi, öğrenme sürecinde özgürlük illüzyonundan çokça bir anlam ifade etmemektedir.

Öğretmenin öğrenme sürecindeki rolü, süreci kolaylaştırıcılık gibi basit bir role indirgenemez (Arnowitz⁴). Öğretmen, öğrenci ile birlikte öğrenme sürecinin bir öznesidir. Öğretmenin aydınlanmacı, eğitici, entelektüel kılavuzluğu sadece bilgiyi inşa sürecinde değil, öğrenme sürecinin bir özgürleşme sürecine dönüşmesinde önemli bir etkidir. Bu da öğretmenin öğrenme sürecinden bağımsız ele alınamayacağını bize ifade eder. “Öğretmen öğretmelidir. Bunu yapmak zorundadır. Ama öğretmek bilgiyi aktarmak değildir. Bir eyleme öğretme eylemi denebilmesi için, öğrenme eyleminin öğrencilerin aynı zamanda kendilerine öğretilen bilgiyi üreten kişiler haline geldikleri, içeriği ya da bilinebilir nesneyi kavrama eyleminden önce ya da onunla eş zamanlı olarak gerçekleşmesi gerekir... Öğrencilerin nesnenin anlamının ve bilgisinin üretken özneleri haline gelmesi, ancak düşünen özneler haline geldiklerini ve en az öğretmenleri kadar düşünen özneler olduklarını fark ettikleri ölçüde mümkündür” (Freire, 2019: 175).

Pandemi Süreci: Öğretmen Rolü Üzerine Bir Değerlendirme

İçinde bulunduğumuz pandemi süreci bizleri ve eğitimle ilgilenen tüm bireyleri eğitime ilişkin pek çok soruyu yeniden ele alma konusunda bir kez daha düşünmeye zorlamıştır. Gerçekleştirilen eğitim pratiklerinin sorgulandığı, eğitim içeriklerinin ve öğretim yöntem ve tekniklerinin yeniden ele alındığı, sınıfsal eşitsizliklerin ve eğitime erişimdeki adaletsizliklerin bir kez daha gün yüzüne çıktığı bir süreç yaşanmış ve yaşanmaktadır. Bu süreçte öğretmenlerin rolleri üzerine de düşünmek gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Neoliberal politikaların eğitimde öğretmenin dönüştürücü rolünü silikleştirerek onları birer teknisyene dönüştürmesi ve öğretmenleri var olan düzeni yeniden ve yeniden üretmek üzere kullanışlı birer araca dönüştürme çabaları (Ural ve Öztürk, 2020) pandemi sürecinde çok açık bir şekilde görünür hal almıştır. Öyle ki öğretmenler ve öğrenciler bilgisayar, televizyon, –çoğunlukla imkansızlıklar nedeni ile- telefon başına hap-solmuş öğrenme ve öğretme süreci teknik bir sürece indirgenmiştir. Bu süreçte zaten işi müfredat yetiştirme ve sınava öğrenci hazırlama gibi

⁴ Bkz: Stanley Arnowitz’ in Freire, P. (2019). Özgürlüğün pedagojisi: Etik, demokrasi ve medeni cesaret (Çev: G. Kurt Gevinç). İstanbul: Yordam Kitap adlı kitabında yer alan Öndeş bölümü (s: 46).

tekdüzeliğe indirgenmiş öğretmenlerin öğretme özgürlüğü, dönüştürücü entelektüel olma rolü tamamen eğitim pratiklerinin dışında kalmıştır. Öyle ki öğretmenler, EBA gibi temel öğretim uygulamaları haricinde ekran başında bir eğitim-öğretim süreci geçirmek zorunda kalmışlardır. Hatta öğretmenler, eğitim imkanlarına erişim konusunda eşitsizlik yaşayan öğrencilerin kayıplarını önlemek konusunda da çok ciddi çabalar göstermek zorunda kalmışlardır. Bu çerçevede öğretmenler, öğrencilerine eksikliklerini tamamlamak için ek dersler yapmak zorunda kalma, evdeki tek internetin akşam işten dönen ebeveynlerin telefonlarında olması nedeniyle günün geç saatlerinde anne baba işten döndüğünde öğrencilerini desteklemek adına dersler yapmak zorunda kalma, öğrencilerinin eğitime ilişkin kayıplarını önleme amacıyla daha pek çok fazladan yükü de göğüsledikleri görülmektedir. Tüm bunlara bir de günümüz toplumunun bir nevi denetim silahı olan video kayıtları, kameralar gibi araçlar da eklenince, öğretmenin dönüştürücü ve aydınlatıcı kimliği ciddi bir baskı ile karşı karşıya gelmiştir. Varışlı (2021), dijitalleşme ve kapatma konularına değindiği çalışmasında, eğitimde dijitalleşmenin panoptikonun bir versiyonu olabileceğini ifade etmiştir.

Ele aldığımız öğrenci merkezli eğitim ve öğretmen rolü konusu özelinde de bakıldığında, pandemi sürecinin bize açık olarak öğrencilerin yaşadıkları sınıfsal eşitsizlikler de göz önüne bir kez daha serdiği düşünülürse, öğrenci merkezli eğitimin anaakım eğitim pratikleri olarak uygulanan şekli ile sorgulayıcı, araştıran bir model sunmaktan uzak olduğu görülebilir. Bu süreçte öğretmenlerin daha önce de belirtildiği gibi öğrencilere aydınlanmacı ve dönüştürücü bir rehber rolünün törpülenmesi pandemi süreci ile birlikte daha baskın bir hale gelmiştir.

Sonuç olarak öğrenci merkezli eğitim, sömürü odaklı kapitalist düzendeki eşitsizliklerin, sömürünün, adaletsizliğin ve savaşların sürmesine hizmet ettiği sürece öğretmenler, öğrenciler ve veliler için bir çözüm olmayacaktır. Etkili bir öğrenci merkezli eğitim, sorgulayan, araştıran, dünyada dönen dolapları gösteren, öğrencileriyle birlikte yaratıcı problem çözme becerileri geliştirebilen özgürleştirici öğretmenlerin kılavuzluğunda, eleştirel, sorgulayıcı, emeğe ve üretmeye saygılı ve yaparak yaşayarak öğrenen öğrencilerle mümkün olabilecektir. O zaman dünya güzelleşecektir.

Kaynaklar

- Biesta, G. J. J., & Burbules, N. C. (2003). *Pragmatism and Educational Research*. (Philosophy, Theory, and Educational Research Series). Rowman & Littlefield.
- Du, J. (2012). Application of Humanism Theory in the Teaching Approach. *Higher Education of Social Science*, 3 (1), 32-36.
- Freire, P. (2003). *Ezilenlerin pedagojisi* (Çev: D. Hattatoğlu ve E. Özbek). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Freire, P. (2019). *Kültür işçileri olarak öğretmenler: Öğretmeye cesaret edenlere mektuplar* (Çev: Ç. Sümer). İstanbul: Yordam Kitap.
- Liu, H., & Shao, C. (2013). On “student centered” teaching. *Sözlü bildiri*, International Conference on Education Technology and Management Science.
- Ornstein, A., C., Hunkins, F. P. (2018). *Curriculum: Foundations, principles and issues* (7th Ed). Essex: Pearson Education Limited.
- Taylor, P.C. & Settelmaier, E. (2003). Critical autobiographical research for science educators. *Journal of Science Education Japan*, 27(4), 233-244
- Ural, A. (2020). Öğretmen saygınlığına özenli bir saldırı. *Birgün*, <https://www.birgun.net/haber/ogretmen-sayginligina-ozenli-bir-saldiri-317879> adresinden 08 Nisan 2021 tarihinde edinilmiştir.
- Ural, A. & Öztürk, A. (2020). A transformative experience: The influence of critical pedagogy studies on teachers. *Journal for Critical Education Policy Studies*, 18(1), 159-195.
- Varışlı, B. (2021). Pandemi sürecinde eğitimin dönüşümü: Çevrimiçi eğitimin sosyolojik yansımaları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 26, 237-249.
- Watson, J. (2001). Social constructivism in the classroom. *Support for Learning*, 16 (3), 140-147.
- Yıldız, A. (2014). İdealist öğretmenlerden sınava hazırlayıcı teknisyene: Öğretmenliğin dönüşümü. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.